

Hansen, F. T. (2010). Hermeneutisk praksis og undringens væsen og betydning i sygeplejen. *Tidsskrift for Akademiske Sygeplejersker*, nr. 2, pp. 23-24.

Denne publikation stammer fra www.livsverden.dk - hjemstedet for:

Forum for eksistentiel fænomenologi

Et tværdisciplinært netværk af praktikere og forskere, som anvender eksistentiel-fænomenologiske grundlagstanker og perspektiver i deres arbejde.

Husk at angive korrekt kildehenvisning ved referering til denne artikel. Den korrekte reference fremgår øverst på denne side.

Læs mere om Forum for eksistentiel fænomenologi
og download flere artikler på
www.livsverden.dk

English version:

This publication is downloaded from www.livsverden.dk – the home page of

The Society for existential phenomenology

A Danish cross disciplinary society of practitioners and researchers who make use of existential phenomenological theory and perspectives in their work.

For more information and downloadable articles visit
www.livsverden.dk

Hermeneutisk praksis og undringens væsen og betydning i sygeplejen

*Af Finn Thorbjørn Hansen, universitetslektor, Ph.d, DPU, Aarhus Universitet.
e-mail: fth@dpu.dk*

Efteruddannelse i Refleksionsrum for faglig undren og udvikling

I januar 2010 deltog 22 udviklings- sygeplejersker i et intensivt efteruddannelsesforløb arrangeret af Dansk Sygeplejeråd i samarbejde med DPU, Aarhus Universitet og under ledelse af undertegnede. Formålet med forløbet var fra DSRs side at styrke sygeplejerskernes fagidentitet og faglige bevidsthed om, hvor i patientforløbet, at sygeplejersken særlig skal på banen, og også hvorledes man i højere grad kan motivere sygeplejerskerne til at stille skarpt på *egen* professionspraksis. For den sygeplejefaglige praksis kan som bekendt ikke udtømmende beskrives og defineres ud fra lægevidenskabelige eller sygeplejefaglige teorier, men er også noget i sig selv, som sygeplejersken kun gennem egen praksiserfaring kan lære at stifte bekendtskab med. Faktisk ligger der for den uerfarne novice et stort ukendt landskab og en fond af praktisk, kropslig og tavs viden og venter på at blive opdaget i praksissen. Men selv de kyndige sygeplejersker og ekspertsygeplejerskerne, der i den grad *lever* disse erfaringer ud i deres faglige skøn og professionelle og passende omsorgshandlinger, kan også opleve dette tyste men afgørende erfaringslag som svært håndterbart. Det er der, men det er der netop på en måde, som vandet er for fisken i havet. Det er det element, hvormed de er til og finder sig til rette i, men det er samtidig et ele-

ment, eller en dimension i den professionelle hverdag og fagidentitet, som man kan have svært ved at tale om og formidle videre.

En ekspertsygeplejerske på et Københavnsk hospital, som jeg vejledte i forbindelse med en masterafhandling på DPU om sygeplejefaglig vejledning, fortæller, at hun og hendes kollegaer (andre ekspertsygeplejersker på afdelingen) ofte har svært ved at beskrive og dermed også legitimere og give plads for denne dimension i sygeplejen, når de taler med lægerne på afdelingen. Det har noget at gøre med "et sanseligt nærvær", siger hun næsten forlegent, for det er tydeligvis ikke let at sætte ord og begreber eller beskrive fagligt-videnskabeligt, hvad hun taler om.

Det må fortælles frem

En måde at gøre dette er at bringe praksisfortællinger på banen. En sådan tilgang var i fokus i starten af 1990-erne, hvor Dansk Sygeplejeråd bl.a. udgav bogen *Jeg tror, vi overlever - og andre fortællinger fra sygeplejen* (1992). I modsætning til "casen", der er en lukket fortælling med en fra starten veldefineret faglig, pædagogisk eller moralsk pointe, og udvalgt til at skulle illustrere et problem eller en teori, er "den gode historie" fortalt, fordi den umiddelbart er en god historie. Man ved ikke fra starten, hvorfor den er god, og om der kan udrages en lære, en morale, en teori, en undren eller et generelt problem. Det er ikke så væsentligt. Det væsentlige er, at her fortælles en historie fra det virke-

lige liv, som man genkender sig i, som man berøres og rives med af -- så man af den vej kommer *ind* i fortællingen og det særlige erfaringslandskab, som den viser frem om end på en indirekte måde.

Som en af redaktørerne på bogen, Anne Vesterdal, skrev: "*Vi tror også på, at de gode historier er utrolig vigtige for sygeplejernes identitetsfølelse. Når vi fortæller hinanden historier, formidler vi jo samtidig holdninger til mennesker og fag. Den, der hører historien, kan leve sig ind i situationen og kan mærke sine egne følelser, det vil være svært ikke at forholde sig til budskabet i historien.*" Det særlige ved de gode historier er også, at de indeholder tvetydige budskaber, eller en myriade af fortolkningsmuligheder og ingen endelige svar. Til gengæld "klinger de ind" og gør noget hørbart - en fortrolighedskundskab og "indersideforståelse", som vi før var døve over for eller i det mindste ikke var særlig opmærksomme på.

En anden af redaktørerne på bogen, Agnete Iversen, skriver: "... *Disse sygeplejefortællinger er et vigtigt skridt i udviklingen af sygeplejeviden(skab), som tager sit udgangspunkt i de erfaringer, sygeplejersker gør. (...) Sygeplejehistorierne viser ikke sygeplejen reduceret til løsrevne problemstillinger, men viser den i sin helhed og mangfoldighed. Sygeplejefortællingerne kan altså være med til at bevare sygeplejelederens sensibilitet over for plejen som en situationsbundet omsorgs relation mellem sygeplejerske og patient. I historierne kan man ikke forveksle sygeplejehandlinger med kvantificerbare serviceydelser.*" (Ibid., s. 17).

Agnete Iversen henviser til professor i sygeplejevidenskab, Kari Martinsen, der med hendes fænomenologiske tilgange viser, hvorfor en sådan fortælletilgang også kan begrundes forskningsmæssigt. Det er netop ved at tage udgangspunktet i en sanselig stemthed og levet nærvær, at man kan foretage det gode "skøn"

i den konkrete situation. "*Skønnet i sygeplejen er en opøvelse i at stille sig åben for det sanselige indtryk*", som hun så smukt skriver det med reference til Løgstrups syn på fænomenologi (Martinsen, 2005, s. 152). Men, hvad Kari Martinsen dog synes at mangle, er en mere praktisk og pædagogisk tilgang til, hvordan denne "opøvelse" så konkret kan tilrettelægges og udføres. Hvordan vejleder man i det? Hvordan praktiserer man en sådan undervisning og fænomenologisk praksis? Selvom det kan være nok så givende og vigtig i forhold til andre dominerende videnskabsretninger og teorier på sygeplejeområdet at skrive og reflektere teoretisk *over* og tale interessant *om* fænomenologi og dens (særlig den Løgstrupske) mulige betydning for sygeplejen, så er det ikke det samme som at *gøre* det. Fænomenologi er en praksis og ikke blot en teoretisk position. Så hvilke praktiske og pædagogiske og praksisfænomenologiske(!) tilgange kan udvikles, så den enkelte sygeplejerske selv kan blive bedre til at tænke og lytte og være til stede på en mere fænomenologisk (sanselig stemt, tilbageholdende, stille lyttende og undrende) måde?

I den forstand kan Kari Martinsens sygeplejefilosofi ironisk nok for nogle sygeplejersker stå frem som alt for abstrakt og idealistisk, selvom fænomenologi jo af fænomenologer beskrives som "konkrethedens videnskab", eller "videnskaben om det unikke". Og dermed har mange sygeplejersker, om end de kan have sympati for de fænomenologiske tanker og ideer, ikke rigtig taget dem ind over sig - gjort dem til en del af deres fagidentitet.

En fænomenolog, der har gået et skridt videre i retning af "det praksisfænomenologiske", er den canadiske fænomenolog og pædagogiske forsker Max van Manen (1990, 1991, 2002). I hans beskrivelser, især af de praktiske fænomenologiske skriveøvelser, får man tilbudt en både mere håndfast men samtidig også

praksisnær og i tonen dybt fænomenologisk tilgang.

Men handler det i dag ikke om aktionslæring?

Efteruddannelseskurset "Refleksionsrum for faglig undren og refleksion" var oprindeligt tænkt som en nødvendig overbygning på de aktionslæringsprojekter, som DSR havde iværksat i 2009 dels på Psykiatrisk Center Amager og på Hillerøds Hospital. Aktionslæringens fokus på konkrete problemstillinger i sygeplejerskens hverdag, og på metodens vekselvirkning mellem problemformulering, afprøvning i praksis, observation og refleksion over det afprøvede, førte rigtignok til, at helt konkrete sygeplejehandlinger blev undersøgt, ændret og udviklet. I den forstand har aktionslæringsprojekterne været en succes. Men alligevel ønskede DSR i slutningen af 2009 at tilføje en yderligere kvalificering af refleksionsprocessen som i og for sig overskred, hvad aktionslæringstilgangen (Plauborg et al., 2007) kan rumme. For overordnet set havde DSR's hovedbestyrelse iværksat et projekt for udvikling af ikke kun faget men også af sygeplejernes *fagidentitet*.

Læser man Bilag A om fagidentitet i projektbeskrivelsen "Læring, fagidentitet og professionel udvikling på arbejdspladsen", som Videnscenter for sundhed og sundhedsfremme (Professionshøjskolen København) havde skrevet i 2009, står der, at fagidentitet er noget, der udvikles ved målrettet af frigøre læringspotentialer i sygeplejerskernes praksisfællesskaber. Målet er, at man gennem aktionslæringsprojektet i fællesskab udforsker den kliniske praksis for af den vej at tilegne sig viden om, og erfaringer med, hvordan arbejdsituationerne udspiller sig, og hvordan de kan udvikles og perspektiveres. Aktionslæring kan, skriver de, "... øge sygeplejerskernes kompetencer i forhold til at arbejde i krydsfeltet mellem på den ene side sundhedsvæsenets krav og organi-

sering og på den anden side det professionsfaglige grundlag for at udøve sygepleje."(s. 15)

Jeg deler deres opfattelse af, at der ligger meget læringspotentiale og mange faglige udviklingsmuligheder i at reflektere sammen i teams over konkrete faglige problemstillinger i det kliniske og praktiske fællesskaber og arbejdsituationer, som sygeplejerskerne er i til daglig. Jeg er også enig i, at to af de dimensioner, som knytter sig til udvikling af sygeplejens fagidentitet er forbundet med det omtalte krydsfelt mellem sundhedssystemets krav på den ene side og sygeplejefagets krav og fordringer på den anden side.

Men min pointe - som jeg redegjorde for på Landskonferencen for udviklingssygeplejersker og kliniske oversygeplejersker den 29. September 2009, som havde overskriften *Vitale værdier i krydsspor* - var og er, at disse to dimensioner (systemets og fagets krav og fordringer) ikke er dækkende for, hvorledes sygeplejens fagidentitet bliver til. Der er også en eksistentiel og værensmæssige (ontologisk) dimension, som i høj grad er bestemmende for, hvorledes den enkelte sygeplejerske oplever sig selv som sygeplejerske og fagperson og finder mening i det, hun gør og siger som sygeplejerske.

På den ene side har det også betydning, hvorledes den enkelte går til faget og fagtraditionen, hvorledes hun med andre ord personligt tilegner sig faget og "personliggør fagligheden". Vi kan som professionelle således have hver vores stil og personlige måder at udøve vores faglighed på. Det er her, at man ofte inden for professionsforskningen taler om vigtigheden af at føle sig *autentisk* tilstede i sin faglighed, at man oplever en vis integritet mellem egne livsværdier og professionsværdier (og måske endda en kaldsfornemmelse, der giver oplevelsen af at faget giver personen en dybere mening med hendes liv).

På den anden side er der også en anden form for "kald" eller ontologisk kalden i omsorgssituationen og -relationen, der har med ikke faget men *sagen* at gøre. Som filosofen Hans Fink så fyndigt har udtrykket det, så kan man blive så optaget af faget, at man ikke kan se sagen for bare fag (Fink, 2008).

Den tyske filosof og hermeneutiker Hans-Georg Gadamer bygger en hel filosofi op omkring denne forskel og fremhæver, at det i den filosofiske hermeneutik handler om overalt "...at opsøge den sandheds-erfaring, der overskrider den videnskabelige metodelæres kontrolområde" (Gadamer, 2004, s. 1) Han hævder, at der er erfaringsformer (som f.eks. erfaringen af nærvær, omsorg, kærlighed, håb, længsel, håbløshed, sorg, tillid, etc.), hvor der meddeles en sandhed (noget kalder på vores opmærksomhed og fordring - en "hermeneutisk erfaring"), som ikke kan verificeres ved hjælp af videnskabens metodiske midler. Lad os blot da skelne mellem forskning og videnskab, hvor forskning er optaget af sagen, mens videnskaben er optaget af, hvilke midler og fagligheder, der må til for, at vi kan indsamle verificerbar og akkumulerbar viden om de sagsforhold, som vi mennesker måtte indgå i.

Jeg skal ikke her gå videre i en sådan skelnen. I stedet kan jeg henvise til den seneste bog, *Å se og å innse. Om ulike former for evidens* (2009), af de to nordiske professorer i sygeplejevidenskab Katie Eriksson og Kari Martinsen. Her udvikles et alternativt form for evidensbegreb, "ontologisk evidens", som netop tager Gadamer (og Løgstrups) tanker alvorligt og som fremhæver, at der må arbejdes mere fænomenologisk og hermeneutisk i sygeplejen, ikke blot som forsker, men også som udvikler og praktiker, hvis man vil komme i kontakt og dialog med den eksistentielle og værensmæssige dimension af sygeplejen og sygeplejerskens fagidentitet.

Grunden til, at DSR ønskede at iværksætte et efteruddannelsesforløb i Refleksionsrum for faglig undren og udvikling i starten af 2010, var, som de sagde, fordi de også gerne ville have fat på de erfaringslag i den kliniske praksis og i sygeplejerskens fagidentitet, der har med denne eksistentielle og værensmæssige dimension at gøre.

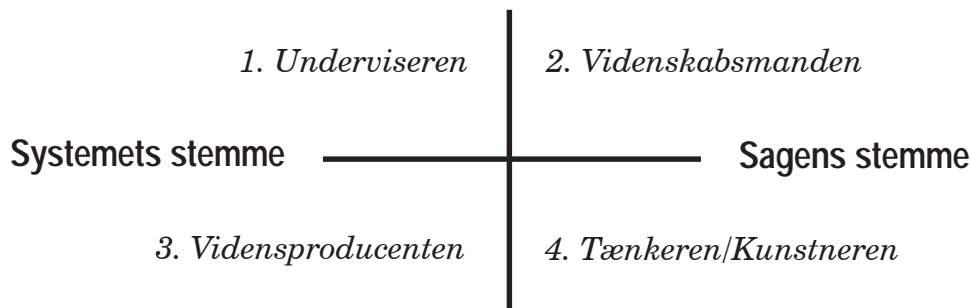
I aktionslæringsprojekterne forblev man primært i et refleksionsmodus og i en spørgeretning, der havde med de krav og den *viden*, de *færdigheder* og *kompetencer*, der retter sygeplejersken mod en anvendelses- og problemløsningsorienteret adfærd og tænkning. Men den *dannelse*, der ikke har så meget at gøre med "sundhedsvæsenets krav og organisering" og "det professionsfaglige", men med "sagens kalden" og den professionelle personlige grundlag og værdier, blev derimod ikke tematiseret i disse aktionslæringsmodeller og projekter.

De fire Stemmer i professions- og højere uddannelser

Jeg har en artikel (Hansen, 2010) og en ny bog, der udkommer til foråret (Hansen, 2011) udviklet videre på denne tanke og erfaring, at professionsudøveren altid vil stå i et krydsfelt af i det mindste fire grundlæggende stemmer: Systemets stemme, Fagets stemme, den Personlige stemme og Sagens stemme. Til sammen danner disse fire stemmer en matrix, som kan være betegnende for de dimensioner, som en professionel fagidentitet inden for relationsprofessionerne generelt set må bestå af. Dertil knytter sig naturligt også fire forskellige lærings- og undervisningsformer, alt efter hvilken måde underviseren og de studerende orienterer sig.

Der er således grundlæggende forskel på, om man som underviser eller erfarer ekspert- eller udviklings- sygeplejersker er 1) faglig interesseret i sygeplejefag og patienterne, eller 2) om man er

Fagets stemme

nysgerrig og kritisk undersøgende, udforskende og eksperimenterende i forhold til udvikling af sygeplejefagligheden og professionspraksis, eller 3) pragmatisk og problemløsningsorienteret i en aktuel situation, - eller 4) om man er drevet af en grundlæggende forundring og undren over, hvad der i grunden er på færde i mødet mellem sygeplejerske og patient og "det" i relationen og situationen, som kalder en til omsorgsfuld handling og tilstedeværelse.

Alle fire attituder og væremåder i sygeplejefprofessionen har sin plads og vigtighed. Problemet er, hvis kun den problemløsningsorienterede og faglige (dvs. den anvendelsesorienterede faglighed, der benyttes for at løse det konkrete problem) dimension bliver inddraget. Værre går det endnu, hvis denne "faglighed", der tilbydes og anvendes til at effektivisere sygeplejens hverdag og fremme problemløsninger, knyttes snævert til nogle detaljerede fagbeskrivelser og standardråd og retningslinjer, som er et produkt af den akkrediteringsbølge, som landets sygehuse har været udsat for de sidste par år.

Overhørte man, som jeg for et stykke tid siden gjorde, en samtale i kantinen på DPU mellem en jydsk og en københavnsk sygeplejerske, der talte om deres erfaringer og arbejde med akkrediteringsstandarder på deres sygehuse,

ville man ikke være i tvivl om deres syn på den meget omtalte "kvalitetssikring" af de danske sygehuse. De er begge meget erfarne sygeplejersker med ansvar for den sygeplejefaglige vejledning og undervisning og begge dybt engagerede i deres arbejde og gerning. Men hvad de ser i forlængelse af denne akkreditering, er fremkomsten af en ny "stivhed" i handlekompetencen og en slags åndelig sløvhed i sygeplejerskernes evne til *at være til stede* i patientrelationen. De er bekymrede for, at de mange standarder, tjeklister og krav om kontrol og dokumentation af, om man i den pågældende situation fulgte de gældende standarder korrekt, vil skabe en alt for regelstyret tænke- og handleform i omsorgsarbejdet. Hvad de savnede var et større nærvær og evne eller parathed til "at stå i det åbne" (Hansen, 2008a) og foretage deres skøn *fra* en sådan værensopmærksomhed i situationen eller relationen. Man kunne også sige, at hvad disse regelstyrede sygeplejersker manglede i deres (ud)dannelse, var og er et større gehør for den Personlige stemme og Sagens stemme. Altså, hvem og hvor er jeg i al denne faglighed og i disse retningslinjer? Og hvad siger min intuition og hjerte mig, hvis jeg blot er nærværende og lyttende tilstede overfor den konkrete patient? Hvad kaldes jeg til?

At dette nærvær og denne undren, der tales om i det fjerde felt i føromtalt

matrix, så også må være ladet op af og bygge på en grundigt faglig indsigt og professionalitet, det siger sig selv. Men det svære for den erfarne og professionelle kan være, når der går for meget hverdag og bedrevenhed i tingene, så den kyndige med tiden går hen og få det blaserede og "døde blik"(Meløe, 1979).

Sygepleje er mere end teknik og godt håndværk

Den forståelse af forholdet mellem faglighed og klinisk praksis, der her kommer til udtryk, altså som en form for regelstyret praksis ud fra klare forudgivne standarder og mål, har naturligvis sin plads og vigtighed i sygehusvæsenet. Men anlagde man udelukkende (eller hovedsagelig) en sådan tilgang ville omsorgsforholdet blive mekaniseret og til et spørgsmål om teknik. Det, der som bekendt kendetegner teknikeren (og eksperten der anvender videnskabelig teori *på* praksis) er jo, at teknikeren fra starten har et klart veldefineret og forudbestemt mål samt lige så klart beskrevne og veldefinerede midler til at nå dette mål. Håndværkeren, derimod, har kun et fastdefineret mål fra starten, men vejen til dette mål og de midler, der bedst kan bruges for at nå dette mål, er afhængig af konteksten og det, man har for hånden ("håndens værk") og den tavse og praktiske viden, som mange års erfaringer i klinisk praksis har givet sygeplejersken. Her er det ikke eksperten men mesteren, der finder teori *i* praksis (jf. Schön, 1983; Lave & Wenger, 1991).

Men der, hvor vi forlader *map-reader*-tilgangen (tenikeren/eksperten) og *map-maker*-tilgangen (håndværkeren/mesteren) og bliver *jazz musicians*, er der, hvor vi hverken fra starten har et forudbestemt mål eller klart definerede midler. Det eneste kunstneren har - i modsætning til teknikeren og håndværkeren - er en fast fornemmelse for, at der er "noget" (men han/hun ved endnu

ikke hvad målet er eller hvilke midler der skal bruges), der kalder på ham/hende ("åndens værk"). Noget kaldet på at komme til eksistens, noget bliver til - som når jazz musikeren jammer med sit orkester - som ikke var der før, og som viser, at jazz musikeren i det skabende øjeblik overskred de "faglige" rammer for "god jazz" for blot at finde sig selv og sin kunst/sag på et nyt niveau. På samme måde kan den erfarne sygeplejersker også fortælle, hvordan hun i den konkrete situation egentlig overskred de givne faglige standarder og retningslinjer, men bagefter så, at det faktisk i denne konkrete situation var det helt rigtige at gøre. I den forstand handlede hun i sagens tjeneste og ikke blot i systemets eller fagets tjeneste.¹

At skabe undringsfællesskaber som måder at styrke den eksistentielle fagidentitet

På det omtalte uddannelsesforløb i januar 2010 talte deltagerne om den eksistentielle dimension i sygeplejen som afgørende for oplevelsen af engagement og arbejdsglæde i sygeplejen ("Hvordan bevarer vi gnisten?"). Hvis ikke den slags eksistentielle refleksioner bliver medtænkt i de fælles faglige refleksioner over og fra den kliniske praksis og arbejdssituationen som sådan, vil kilden til energien og glæden tørre ud. Men spørgsmålet var så, *hvordan* man konkret kan opøve en sådan eksistentiel refleksion over egen faglighed og klinisk praksis uden at der går terapi eller andre psykologiserende tilgange i det.

Det var her, at *filosofisk vejledning* (Hansen, 2003, 2008a), *sokratiske dialoggrupper* (Hansen, 2000) og det såkaldte kundskabsværksted (Hansen, 2009, 2011) kom på banen, som mulige praktiske og pædagogiske bud på, hvorledes man konkret kan skabe rammer for sådanne eksistentielle og praksisfænomenologisk refleksioner og væremåder.

I løbet af dette i alt seks dages efteruddannelse (med krav om studier, læst kompendium² og praktiske skriveøvelser mellem de enkelte undervisningsgange) var målet, at deltagerne skulle lære, hvad det vil sige ikke blot at reflektere fagligt *over* deres praktiske erfaringer og fortællinger med sigte på problemløsninger, men hvad det vil sige at tænke *fra* en levet erfaring og fænomenologisk fortælling (at tænke *fra* en grebthed før man sætter begreber *på* fænomenet). Og dernæst, når denne sanselige stemthed var kaldet frem via forskellige fænomenologiske skrive- og refleksionsøvelser, da at arbejde med en *hermeneutisk praksis*, hvor man på forskellig vis - ud fra sokratiske spørgeformer og med inddragelse af menneskeheden Store Fortællinger - lærte at undre sig fra og over denne levede erfaring. Man kunne også sige, at her sker der en videreudvikling og hermeneutisk overbygning på de praksisfortællinger, som DSR i starten af 1990-erne satte i værk. For i den sokratiske spørgen til de levede erfaringer ligger der også en kritisk og undrende tilgang til de grundantagelser og værdier, som ellers bliver taget for givet i de konkrete praksisfortællinger, når de fortælles. Og i den fælles dialog og undren over disse antagelser skabes der en nødvendig (faglig og saglig) afstand til de levede erfaringer, der kan kvalificere sygeplejerskernes ikke blot faglige og problemløsende refleksioner men også indsigter og refleksioner af mere hermeneutisk og eksistentiel karakter, der i sidste instans kan fremme sygeplejerskens parathed og evne til "at stå i det åbne", dermed også sygeplejerskens dømmekraft (*phronesis*) og taktfuldhed i øjeblikket (jf. Martinsen og van Manen)

Resultatet af uddannelsesforløbet blev til nogle fine personlige og undrende essays fra deres levede erfaringer (fænomenologiske snapshots), og nogle fælles diskussioner og sokratiske sam-

taler og undringer over betydningen af den mere eksistentielle og værensmæssige dimension i de faglige refleksioner og i synet på udvikling af sygeplejerskens profession og fagidentitet.

Noget af det, som kom op under den afsluttende evaluering, var en fremhævelse af deres erkendelse og opdagelse af, hvorfor der er forskel på at være nysgerrig, undersøgende og undrende, og hvordan det opleves *at være* i en ægte undren over egen faglighed og fagidentitet. Som en sagde, så er det særlig den ro, der følger en undren og eksistentiel refleksion, som hun oplevede som særligt givende. Altså, at man i undringen kan opleve en ontologisk forbundethed med det, man gør og siger på et mere værensmæssigt niveau. Og, "...*at alt ikke behøver at være forudbestemt, men snarere at man kan have en tillid til, at noget [den rette faglige/saglige handling/inspiration/indsigt, FTH] vil ske, hvis blot man tør være nærværende tilstede med patienten.*"

En anden sagde, at det havde været en lise at få lov til at få tid og rum til den slags mere filosofiske og eksistentielle overvejelser over egen faglighed, og hvorfor man i grunden var blevet sygeplejerske. Som udvikler, sagde hun, skal der være plads til dens slags fordybelse og inspiration.

En tredje påpegede, at hun med dette forløb var blevet bedre til at finde ord for, hvad hun gjorde, og hvad der betød noget for hende af mere værdimæssig karakter i hendes profession.

En fjerde sagde, at med aktionslæringsprojektet havde de lært en god del om sygeplejens praksis. På dette efteruddannelsesforløb, derimod, synes han, at han havde lært meget om "sygeplejens væsen". Altså, hvad er det i grunden vi som sygeplejersker ønsker at fremme og finder meningsfuldt i vores arbejde.

En femte sagde, at eksempelvis kom man i aktionslæringsprojektet frem til, at de i fremtiden skulle søge nye måder at arbejde på, hvor de blev i stand til "...at give lidt af sig selv". Men, fortsatte han, man kvalificerede ikke dette yderligere ved at undre sig over, hvad det i grunden vil sige "at give lidt af sig selv". Måske, tilføjede han, havde man nået et andet resultat, hvis man også havde foretaget en sokratiske dialoggruppe omkring væsentlige begreber og mål i aktionslæringsprojektet.

Endelig kan man også i tidsskriftet *OmKreds H* (nr. 1, 2010, s. 20-21) finde en deltaljeret beskrivelse af, hvordan sygeplejerskerne Peter Selsholt og Jakob Knudsen så dette forløb som også en måde at skabe en ny og mere undrende og sokratiske samtalekultur på deres afdeling 0152 på Hillerød Hospital.

Neden for ses programmet for efteruddannelsesforløbet i januar 2010.

PROGRAM for "Refleksionsrum for faglig undren og udvikling"

Introduktionsdag.

7. januar 2010

10.00-11.00: *Aktionslæring, refleksion og faglig undren*, forelæsning v. FTH

11.15-12.00: Præsentation af tilgange til Kundskabsværkstedet og filosofisk vejledning

12.00-12.45: Frokost

12.45 -15.00: Kort sokratiske dialoggruppe (øvelse)

15.00: Kort sokratiske dialoggruppe (øvelse)

15.00-16.00: Fælles refleksioner i forhold til aktionslæringsprojektet og egen professionspraksis + "Hvad skal der gøres til næste gang?"

1. seminar Fænomenologisk beskrivelse og forundring

12.januar:

10.00-10.45: *Om den fænomenologiske beskrivelse – eksempler gives og analyseres* v. FTH

11.00-12.00: *Om at finde den personlige stemme i det faglige rum*, forelæsning v. filosof og ph.d.-studerende Søren Smedegaard Bengtsen, DPU, AU.

12.00-12.45: Frokost

12.45-15.00: Øvelser i fænomenologisk skrivning

15.00-16.00: Fælles refleksioner i forhold til aktionslæringsprojektet og egen professionspraksis.

13. januar:

10.00-10.45: *Hvordan finde "the heat of the moment" i den fænomenologiske beskrivelse (Man van Manen)*, oplæg v. FTH

11.00-12.00: Øvelse: At lytte til en ramthed

12.00-12.45: Frokost

12.45-15.00: Øvelser i fænomenologisk skrivning

15.00-16.00: Fælles refleksioner i forhold til aktionslæringsprojektet og egen professionspraksis.

2 seminar: Hermeneutisk refleksion og undren

18 januar

10.00-10.45: *Om den hermeneutiske refleksion og undren – eksempler gives og analyseres* v. FTH

11.00-12.00: Trio-øvelser i filosofisk vejledning

12.00-12.45: Frokost

12.45-15.00: Øvelser i at finde frem til almene temaer og undringer i deltagerne konkrete fortællinger (mødet med De store Fortællinger)

15.00-16.00: Fælles refleksioner i forhold til aktionslæringsprojektet og egen professionspraksis

19 januar

10.00-10.45: *De sokratiske dyder og den sokratiske dialektik*, forelæsning v. FTH

11.00-12.00: Fælles sokratiske-kritisk refleksion over fortællinger

12.00-12.45: Frokost

12.45-15.00: Øvelser i at forbinde fortælling, undren og faglige refleksioner, v. FTH

15.00-16.00: Øvelse: På hvilken måde vil denne erfaring, undren og faglig refleksion kunne få betydning og konsekvens for din konkrete hverdag og profession? (Essayet skrives færdig til den 28 januar).

Afslutningsdag

28. januar

10.00-10.45: Refleksioner fra og over essays v. FTH

11.00-12.00: Deltagerne præsenterer udvalgte tanker og problemstillinger fra essays.

12.00-12.45: Frokost

12.45 – 15.00: Fortsat præsentation fra deltagerne

15.00-16.00: Opsamling og evaluering.

Referencer

Fink, H. (2008). I større sammenhæng. In Bertelsen, J. M.fl.(red.), *Viljen til visdom. En bog om dannelse & uddannelse*. Forlaget Slagmark, Århus.

Gadamer, H.-G. (2004 [1960]). *Sandhed og metode*. Forlaget System, Århus.

Hansen, F.T. (2008a): *At stå i det åbne. Dannelse gennem filosofisk undren og nærvær*. Hans Reitzels forlag, Copenhagen, 2. oplag.

Hansen, F.T. (2008b) Phronesis and Eros – the existential dimension of Phronesis and clinical supervision of nurses. In Chris Johns (ed.) *Creating Phronesis*. University of Bedfordshire Press.

Hansen, F.T. (2009). Sokratiske samta-

ler - en vej til store indsigt, arbejdsglæde og "taktfuldhed" i socialrådgiverens arbejde? *Unden for nummer – tidsskrift for forskning og praksis i socialt arbejde*, juni 2009.

Hansen, F.T. (2010). Undringsfællesskabet som vej til U-læring på højere uddannelser. In *Fortællinger fra U-et* (ed. Lone Belling). Psykologisk Forlag A/S, Virum.

Hansen, F.T. (2011). *At tænke fra ordets inderside. Kundskabsværkstedet som hermeneutisk praksis*. Hans Reitzel, København (udgives medio 2011).

Lave, J. & Wenger, E. (1991). *Situated learning - Legitimate Peripheral Participation*. Cambridge University Press, Cambridge.

Martinsen, K. (2005). *Fra Marx til Løgstrup. Om etik og sanselighed i sygeplejen*. Munksgaard Danmark, København.

Martinsen, K. & Eriksson, K. (2009). *Å se og å innse. Om ulike former for evidens*. Forlaget Akribe, Oslo.

Meløe, J. (1997). Om at forstå det andre gjør. I: A. Greve & S. Nettet (red.), *Filosofi i et nordlig landskap. Jakob Meløe 70 år. Universitetet i Tromsø skriftserie*, Ravnetrykk 14.

Plauborg, H., Andersen, J. & Bayer, M. (2007). *Aktionslæring. Læring i og af praksis*. Hans Reitzel Forlag, København.

Schön, D. (1982). *The reflective practitioner - How professionals think in action*. New York: Basic Books.

van Manen, M. (1990). *Researching Lived Experience. Human Science for Action Sensitive Pedagogy*. SUNY Press, Ontario.

van Manen, M. (1991). *The Tact of Teaching. The Meaning of Pedagogical*

Thoughtfulness. The Althouse Press, Ontario.

van Manen, M. (2002). *Writing in the Dark. Phenomenological Studies in Interpretive Inquiry*. The Althouse Press, Ontario.

Vesterdal, A. m.fl. (1992). *Jeg tror vi overlever - og andre fortællinger fra sygeplejen*. Publikation nr. 152, Dansk Sygeplejeråd, København.

(Endnotes)

¹ I Hansen (2008a, 2008b, 2011) går jeg nærmere ind på Hubert Dreyfus seneste kritik af han og hans broders syn på den "intuitive ekspert" og hvorfor også han fremhæver, at det at være intuitivt tilstede i en professionsituation, der er problemløsningsorienteret, ikke er det samme som at være eksistentielt tilstede i professionsituationen. Sidstnævnte tilgang åbner for et dybere nærvær og engagement af professionsudøveren. I Schöns beskrivelse af professionsudøveren som jazzmusiker og i Lave & Wengers beskrivelse af praksislæring og praksisfællesskaber er der ikke denne eksistentielle dimension knyttet på. Der er således en grundlæggende forskel på at være i praksisfællesskaber, der er funktionelt orienteret og så at være i lege- og undringsfællesskaber i arbejdslivet, ud fra en eksistentiel og værensmæssig orienteret.

² Grundbogen for efteruddannelsesforløbet var bogen *At stå i det åbne. Dannelse gennem filosofisk undren og nærvær* (2008 - nu på 3. oplag) af undertegnede.